

اوزان و مقیاس های دارویی

(دکتر سنتی ایرانی و اسلامی)

به کوشش

دکتر محمد کلانی

دکتر جلال جلال شگوهی

دکتر یوسف بیک مایا پور

سرشناسه	: جلال شکوهی، جلال، ۱۳۳۹، گردآورنده
عنوان و نام پدیدآور	: اوزان و مقیاس‌های دارویی (در طب سنتی ایرانی و اسلامی) / به کوشش جلال جلال‌شکوهی، محمد گلابی، یوسف بیگ‌باباپور.
مشخصات نشر	: تهران: منشور سمیر: بنیاد شکوهی، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۱۷۸ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۶۷-۲۵۱-۱
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابخانه.
موضوع	: وزنها و اندازه‌های ایرانی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	: *Weights and measures, Iranian -- Early works to 20th century
موضوع	: وزنها و اندازه‌های عربی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	: *Weights and measures, Arabic -- Early works to 20th century
موضوع	: داروسازی -- ریاضیات -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	: Pharmaceutical arithmetic -- Early works to 20th century
موضوع	: پزشکی اسلامی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	: Medicine, Islamic -- Early works to 20th century
موضوع	: پزشکی سنتی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	: Traditional medicine -- Early works to 20th century
شناسه افروده	: گلابی، محمد، ۱۳۵۹-، گردآورنده
شناسه افروده	: بیگ باباپور، یوسف، ۱۳۵۷، گردآورنده
شناسه افروده	: beigbabapour, Yousef
رده یانگنرد	: ۸۱۳۹۷ ج ۹ الف / QC ۸۹
رده یانگنرد	: ۵۳۰ / ۹۵۵ / ۸۱۰
نمارة کتابشناسی ملی	: ۵۳۳۲۳۰۲

اوزان و مقیاس‌های دارویی

(در طب سنتی ایرانی و اسلامی)

به کوشش:

دکتر جلال جلال‌شکوهی، دکتر محمد گلابی، دکتر یوسف بیگ‌باباپور

ناشر: منشور سمیر با همکاری بنیاد شکوهی

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول- ۹۷

بهای چاپ: ۲۸۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۶۷-۲۵۱-۱

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه‌برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی و اقتباس در گیومه در مستندنویسی و مانند آن‌ها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه
۱۹	اوزان و مقیاس ها به ترتیب الفبایی
۱۶۷	نمایه اوزان و مقیاس ها
۱۷۵	منابع و مآخذ

مقدمه

توجه به اوزان و مقادیر دارویی در مصرف داروهای مفرده و مرکبه از اوجب امور تداوی در طب می است. بی شک همه می دانند که کم یا زیاد مصرف کردن برخی داروها موجب بر نردن یا زیان بار بودن آنهاست و چه بسا استعمال بیش از مقدار معین برخی داروهای سبب چه بسا موجب مرگ یا خسارت جبران ناپذیر جسمی و روحی شود. به همین دلیل دانستن مقدار و میزان دستورات دارویی به اندازه خود شناخت و درمان بیماری مهم حیاتی است.

قدما بحث اوزان و مقایس را در سه فصل مطرح می کردند: فصل اول: در اوزان صغار؛ فصل دوم: در اوزان کبار؛ فصل سوم: در تبدیل فاضی اوزان به بعض. حکیم مؤمن در این خصوص گوید: «پوشیده نما که نزد اطبا هر چه کمتر از «رطل» باشد، معروف به اوزان صغار و مافوق او موسوم به کبر است و «کیل» که عبارت از پیمانه باشد از جمله قسم ثانی است و اختلاف در هر یک از اوزان صغار و کبار به حسب امکنه و ازمه و مصطلحات، واقع شده و در این مقام هر چه به حسب کتب معتبره طب و فقه و لغات که اعتبار داشته اشاره به آن می شود.

باید دانست که حبه و طسوج و قیراط و دانگ، به حسب درهم فضی و مثقال ذهی مختلف می باشد؛ چه اجزاء مذکوره از درهم، کمتر از اجزاء مثقال است و نزد اهل تجربه ثابت شده که قدری از فضه که در مقدار تساوی با ذهب داشته باشد،

وزن ذهب سه سُبع زیاده بر وزن فضه می‌باشد و اکثر اطباء بر آنند که در زمان قدیم و جدید، قدر درهم مختلف بوده؛ به خلاف مثقال که در اختلاف آن قلیلی قائلند». (تحفه حکیم مومن، ج ۲، ص ۲۵)

مقیاس‌های وزنی قدیمی رایج در ایران

در ایران نیز در دهم خرداد ماه ۱۳۰۴ به موجب قانون قرار شد تا «متر» به جای «گرم»، «گرم» به جای «درم» و «لیتر» به جای «پیمانه» به کار رود. در گذشته برای اندازه‌گیری وزن در ایران مقیاس‌های متفاوتی به کار می‌رفت که در زیر به چند نمونه از این مقیاس‌های وزنی قدیمی رایج اشاره می‌کنیم:^۱

- یک نخود = ۴ گرم = ۲/۱ گرم
- یک مثقال = ۲۴ نخود
- یک نار = ۴ مثقال
- یک درم = ۳/۲ مثقال
- یک من شاه = ۱۲۸۰ مثقال
- یک من تبریز = ۹۶۰ مثقال
- یک بار = ۲۰ من
- یک خربار = ۱۶ من
- یک صندوق = ۱۲ من = یک عدل یا یک لنگه
- یک قاطر باز = ۲۵ من

^۱- نک: مقیاس‌های قدیمی: «تاریخ اصفهان» نوشته استاد جلال الدین همایی.

در دی ماه ۱۳۱۱ خورشیدی قانون اوزان و مقیاس ها^۱ جای قانون قبلی را گرفت و به موجب این قانون، اوزان و مقیاس های رسمی در مملکت ایران مطابق اصول متری شد. در ماده اول این قانون نوشته شده است:

«اوزان و مقیاس های رسمی مملکت مطابق با اصول متری است و واحد آن برای اندازه گیری طول متر، برای اندازه گیری سطح متر مربع، برای اندازه گیری حجم متر مکعب و برای اندازه گیری وزن کیلوگرم می باشد.»

در نتیجه این قانون برای نزدیک نمودن مقیاس های رایج بین مردم به واحدهای متری، به دولت اختیار داده شد تا وزنه هایی در مقایسه با اصول متری از قبیل من (معادل ۳ کیلوگرم) و سیر (معادل ۷۵ گرم) تهیه کرده و تعمیم دهد. اکنون در ایران مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی مجری «قانون اوزان و مقیاس ها» می باشد.

برخی از اوزان در طب سنتی را می توان به معادل های زیر استاندارد سازی شده است:

۱- درم برابر با ۱۲ قیراط حدود ۰/۳ گرم یا ۶ دانگ است.

۲- قیراط برابر با تقریباً یک پنجم گرم یا معادل نیم دانگ است.

۳- دانگ برابر با یک ششم درم تقریباً ۰/۴ گرم است.

۴- مثقال برابر با ۴/۶۸۷ گرم یا یک شانزدهم سیر^۲ حدود ۱/۴۰۰ گرم است.

۵- استار برابر با ۴/۵ مثقال، تقریباً ۲۱ تا ۲۲ گرم است.

۶- اوقیه تقریباً ۷/۵ مثقال یا حدود ۳۴ گرم است.

۷- رطل بر حسب مراد اطبا ۹۰ مثقال است یا ۱۲ اوقیه.

۸- سیر برابر با ۷۵ گرم یا ۱۶ مثقال است.^۱

ابن سینا در مبحث «پیمانه و اوزان داروها، از دفتر یادداشت یوحنا پسر سرافیون» آورده که: یوحنا گوید: «من در این یادداشتها تنها پیمانه و اوزانی را ذکر کرده‌ام که در اصطلاح طبیبان عرب‌زبان و عربی‌دان معمول است. خودم نمی‌خواستم این یادداشتها را بنویسم؛ اما دوستانی خواهش کردند که بنویسم. شاید در جاهای دیگر غیر این کتاب نیز از آن بهره بینند.»

و سپس اوزان و معادل هر یک را ذکر می‌کند:

- ۱- قیاس: در اصطلاح یونانی‌زبانان و مطابق اوزان یونانیان عبارت از یک رطل و نیم به وزن عرب است. در اصطلاح رومیان قسط یک رطل و نیم و یک ششم رطل است. پس عبارت از بیست اوقیه می‌شود.
- ۲- رطل که دوازده اوقیه می‌باشد.
- ۳- من رومی بیست اوقیه است.
- ۴- من یونانی و من پیش مصریان سیصد اوقیه است.
- ۵- هر من عبارت از چهل استار است.
- ۶- هر رطل بیست استار است.
- ۷- استار شش درهم و دو دانگ است، که دقیقاً چهار مثقال می‌شود.
- ۸- درخمی عبارت از یک مثقال است.
- ۹- دورق هشت جوهین است.
- ۱۰- جوهین شش قسط رومی است.
- ۱۱- قوطولی برابر با هفت اوقیه است.
- ۱۲- مسطرون بزرگ سه اوقیه است.
- ۱۳- مسطرون کوچک شش درخمی است.
- ۱۴- اکسوفان برابر با هجده درخمی است.

- ۱۷- قوانوس یک اوقیه و نیم است.
- ۱۶- غراما یک چهارم درهم تا دو دانگ یا کمتر از دو دانگ است.
- ۱۷- اونقوش یک اوقیه می‌باشد. که اوقیه و اونقوش هر دو مساوی با هفت مثقالند.
- ۱۸- اوقیه هفت مثقال است.
- ۱۹- ان یک اوقیه یعنی هفت مثقال می‌باشد.
- ۲۰- ان از عسل دو رطل و نیم و از روغن یک من و نیم است.
- ۲۱- دورق برابر است با سه رطل.
- ۲۲- قسط از عسل دو رطل و نیم است.
- ۲۳- هامین پنج استار و بیست درهم و چهل اوثلو است.
- ۲۴- باقلای مصری چهار سامون است.
- ۲۵- اوثلو یک دانگ و نیم است.
- ۲۶- کماوجس اسکندریه سه اوثلو است.
- ۲۷- بندقه یک درخمی است.
- ۲۸- جوزه چهارده شامون (سامونا) است.
- ۲۹- صدقه کوچک هفت شامون است.
- ۳۰- صدقه بزرگ چهارده شامون است.
- ۳۱- باقلای یونانی دو شامون و دو اوثلو است.
- ۳۲- سکرجه شش استار و یک چهارم استار است.
- ۳۳- ملعقه (قاشق) از عسل چهار مثقال و از دارو یک مثقال و یک درهم است.
- ۳۴- نیطل دو استار است.
- ۳۵- درخمی شش اوثلو است.